

En dansk Kogebog
fra det 14de Aarhundrede,
meddeelt
af
C. Molbech.

S min 1826 besørgede Udgave af „Henrik Harpestrengs Kogebog fra det 13de Aarhundrede“, efter et forhen utrykt Pergamentshaandskrift i det store Kongelige Bibliothek, findes tilsidst en kort dansk Kogebog („libellus de arte coquinaria“) i 25 Artikler, der ligeledes slutter bemeldte Haandskrift, hvilket uden Tvivl tilhører Slutningen af det 13de, eller Overgangen til det 14de Aarhundrede. For nogle Aar siden kom jeg i Besiddelse af adskillige gamle Pergamentsbreve, hvoriblandt ogsaa fandtes 5 Blade af et dansk Haandskrift paa Pergament i Octav eller ganske liden Dvartformat. Ved at undersøge samme erfarede, at de indeholdt, paa den første Side Slutningen af et Lovstykke, som er trykt i R. Anchers danske Lovhistorie II. S. 548—49; og paa de øvrige 9 Sider en Kogebog paa Dansk i 29 Artikler, uden Overskrift til disse og uden Hovedtitel; for Resten i Affattelse, Skrivemaade og Udtryk meget lignende det nysomtalte Tillæg til Harpestrengs Kogebøger m. m. Man kan bl. a. dog bemærke den Forskiel, at i Stedet for det i sidstnævnte hedder i enhver Forskrift: *Man* skal takæ, siuthæ, skæræ o. s. v. bruger den nedenfor astrykte Kogebog allevegne Flertallet: *Mæn sculæ*.

Sprogformen i samme kan antages for lidt yngre end den, vi finde i bemeldte Tillæg til H. Harpestreng, og den Lov=Coder, hvori man paa en saa usædvanlig Maade har benyttet nogle overfyldende Pergamentsblade, er formodentlig skrevet i første Halvdeel eller henimod Midten af 14de Aarhundrede*); ligesom ogsaa Kogebogen ikke allene er fra samme Tid, men skreven med samme Haand, som bemeldte Lovstykke. Ved nøiere Sammenligning af begge Haandskrifter bliver det tydeligt, at det sildigere er en fornyet, i enkelte Artikler noget afvigende og tillige forøget Recension af den samme libellus de arte coquinaria, som i Henrik Harpestrengs Kogebog har fundet en rimeligere Plads, end i en Lov=Coder. Som det plejer at gaae, er ogsaa den nyere Recension og Afskrift hist og her bleven mindre correct, end den ældre. Imidlertid fortiener dog disse Blades Indhold at bekendtgøres, ikke allene som en lille Tilvært til vore gamle Sprog=Mindesmærker; men som et yderligere Bidrag til Kogekunstens Historie i Middelalderen, og navnlig dens Tilstand i Danmark for 500 Aar siden; saa meget mere, som, endskiøndt deres Indhold vel for en stor Deel stemmer overeens med den ældre „ars coquinaria“, ere dog adskillige Retter i begge Haandskrifter ikke de samme. Det yngre afgiver desuden et interessant Bidrag til Oplysning af det ældres Historie og Bestaaffenhed. Man seer, at den, efter vor Maalestok meget ubetydelige ars coquinaria i hin Coder af Henrik Harpestreng, i sin Tid har circuleret i Afskrifter og i nye, forøgede og forandrede Recensioner.

Uf begge Skrifter erfare vi, at en betydelig Deel af det 13de og 14de Aarhundredes Kogekunst har bestaaet i Tillav-

---

*) Dette finder ogsaa Bestyrkelse deri, at ovenmeldte Lovstykke, som Schlegel har villet tillægge Christoffer I. (see Skand. Litt. Selsk. Skr. 1806 S. 311), efter Dr. Etatsraad Kolderup=Rosenvinges Mening, bør tillægges Christoffer II.

ning af Saucer og adskillige Arter af kryddret Sage eller Sylte (Salsa), hvori man har nedlagt flegt Bildt, som paa denne Maade i flere Uger kunde holde sig; eller hvilke man har anvendt som Dyppelse til Kød eller Fisk. Kødsuppe, og overhovedet Sobemad, omtales derimod i ingen af disse Kogebøger; heller ikke indeholde de egne Forskrifter angaaende Stegning eller Kogning af Bildt, Drekød, grønt (grønsaltet) Flesk, Bildgæs og Fisk, der blot nævnes som brugelige Madvarer. De meddelte Forskrifter gaar derimod især ud paa forskellige Tillavninger af Pøns, saa vel kogte, som indbagte, eller i Posteier, og i Fricassee; samt paa at tillave adskillige Slags Mandelmelk og Mandelsmør, og nogle saa Vi-Retter eller Ester-Retter af Melk og Æg (f. Ex. „Hwitmoos“ og „Kaliis“, Harperstreng Nr. 15. 16; „spæckæt Melk“ og „blommet Melk“, nedenfor Nr. 13. 14. 15.). Om egentlig Sage og Bakkelse forekommer her aldeles intet.

Det kan i øvrigt ikke være os paafaldende, at begge vore ældste Kogebøger, som dog ganske udelukke Forskrifter for de simpelste og daglige Retters Tilberedning, indeholde saa faa Artikler. Man vil let kunne overbevise sig om, at Kogebøger blive kortere og mere indskrænkede, jo ældre de ere; og det er forholdsviis ikke saa lidt; at begge Haandskrifter tilsammen give os et Antal af nogle og tredive Forskrifter fra det 13de og 14de Aarhundrede. Vi have desuden Anledning til at antage saa gamle kulinariske Haandskrifter for Sieldenheder i ethvert Land. I det mindste er det ikke lykkedes mig, i nogen Gode af medicinsk, fysisk eller oeconomic Indhold paa det Kongel. Bibliothek, der naaer saa høit op i Tiden, at opdage et Tillæg af den Art. I det hele betydelige Antal af gamle medicinske Haandskrifter, som Bibliotheket besidder, findes kun een plattysk Kogebog fra Slutningen af det 15de eller Begyndelsen af det 16de Aarh. (ældre Kgl. Saml. 1659. 4to),

blandt hvis Indhold tilsidst ogsaa forekommer en Kogebog; men denne nærmer sig allerede ved sin større Vidtløftighed og endnu mere ved Retternes Art og Tillavning, den nyere Tids Brug, og skiller sig væsentlig fra de her omhandlede Bidrag til den danske Kogekunst, som den var for fem Aarhundreder siden.

---

(1) **M**æn sculæ takæ en ren disk ¹⁾ mæth walnutæ kiarnæ. oc en æggi scal full mæt salt, ac en æggi scal full mæth hætt watnæ oc lataæ thæt samæn i en hieth murter, oc stampæ thæt wæl, oc writhæ thæt gömæn eth linnæth klæthæ, thæt hetær enskyns oli.

(2) Mæn sculæ lætæ almandærs kiarnæ ²⁾ i hæth watnæ, swa at mæn mughæ skylæ thæm, oc sithæn the ær renæ görthæ thyræ thæm yuær glöthæ i et hætt klæthæ, oc stampæ thæm i en murthær. oc writhæ thæraæ most af. thæn oli ær goth til al kyns math.

(3) Mæn sculæ lataæ miak thær görth ær af almandæl kiarnæ warmæ i en grytæ vp a hetæ glöthæ. oc lathæ thær til safran wæl stampæth oc salt oc littæ ædik. swa at thæt ma löpæs vt a eld ³⁾. oc lataæ thæt alt samen i en posæ. æssæ ⁴⁾ en wox posæ. oc hængæ vp a en naglæ til thæssæ watnæ ær alt af siknæt ⁵⁾. oc latær thær sithæn hunning til. oc sla ther sithæn af et got smör.

---

¹⁾ *Disk*, et Fad.

²⁾ Mandelkiærner. (3 S. Harpestrengs Codex: *ammandæls* Kiærnæ.

³⁾ *löpæs*, løbe sammen, størnes. „Oc gör thæt heet alt til thæt thiuknær.“ S. Harpestr. Codex (see nedanf. Nr. 1: til thæt ær löpt“).

⁴⁾ *æssæ*, ligesom, lignende. 3 Henr. Harpestrengs Codex; *ans*, *æssæ*.

⁵⁾ *affict*, løbet af.

(4) Mæn sculæ göræ thiuk mælk af almandærs kiarnæ. oc latæ thær til ædik æth wiin oc sættæ vp a glöthæ til thæt er löpt. thæt ær gooth *skyr*⁶⁾ thær thæt wrther (warther) kalt.

(5) Mæn sculæ takæ gærofærs naghæ⁷⁾. muskat pipær oc ingæfær. af hwær theræ æm mykæt⁸⁾. oc æm mykæt af cinamomum æsse the æræ allæ samæn⁹⁾. oc tysæ æmmykæt af hwith bröthæ stækt, æsse thæt ær alt, oc stöthæ thæt samæn mæth ædik, thænnæ salsæ haldæ mæn goth i eth halft aar i en læghæ¹⁰⁾. Wilæ mæn sylvæ thær nokæt i, tha latæ thæt wællæ¹¹⁾, oc sithæn thæt ær full kalt tha sculæ mæn stækt wild brath kalt, hiort, ra, gaas æth annæn wild brath, skoræth i stykki, læggæ thæræ i mæth lit salt. thæn sylv mughæ mæn gömæ thre vkæ.

(6) Latæ mæn til sinæp fiarthing swo mykæth¹²⁾ hunnung æssæ sinæp ær, oc malæ thæt mæth goot ædik, tha haldæ mæn thæt goot sex vkæ.

(7) Latæ mæn sinæp oc Hunung swa sauth ær¹³⁾, tindæ loot¹⁴⁾ æmmykit af anis, æssæ thæt ær alt samæn, oc tysæ æmmykit af cinamomum æssæ anis ær. oc malæ

⁶⁾ *Skyr*, egentlig (som i det Islandske) opslagt Mælk, hvoraf Ballen er udpresset, heraf det fynske: Skjormælk, Skjöröst (see Dansk Dial. Lex. S. 401.) Ordet forekommer ikke i H. Hærpestrengs Coder, hvor det hedder: thæt ær æm got sum *suur faræ miælk* (Faaræmælk).

⁷⁾ H. Hærpestreng: *görfærs naghæ*.

⁸⁾ *æm mykæt*, lige meget.

⁹⁾ Lige saa meget Caneel, som alle de øvrige Krydderier, og to Gange saa meget flegt hvidt Brød (eller Hvedebrød).

¹⁰⁾ Lægge, et Træfar til flydende Varer; en Dunk, Sempel e. d. (jvfr. Dansk Dial. Lex. S. 319.)

¹¹⁾ fuge.

¹²⁾ En Fjerdedeel saa meget.

¹³⁾ saaledes som ovenfor er sagt.

¹⁴⁾ tindæ loot æmmykit o: en Tiendedeel saa meget Anis.

thæt mæth goth ædik thæt haldæ mæn goth i thre manæt i en læghlæ.

(8) Mæn sculæ takæ røöt löökæ oc skæræ thæt smalh æssæ ærtæ oc latæ thær til pætercili oc giutæ vp a swinæ sooth¹⁵⁾ oc ien fiarthing af win. thæn salsæ ær goth wægh farænd mæn¹⁶⁾.

(9) Mæn sculæ takæ pipær oc klouæ lökæ oc malæ mæth ædik oc salt. thæn sals ær goth til alkyns steek¹⁷⁾.

(10) Mæn sculæ takæ muntæ pætercili oc cinnamomum oc pipær, alt æm mykæt af, oc malæ thæt mæth salt oc ædik. thæn salsæ ær goth thre daghæ.

(11) Mæn sculæ stötæ klof löök mæth wærgnis¹⁸⁾ oc mæth salt. thæn sals ær goth vm morghæn til gaas, oc til grönt¹⁹⁾ nötæ kiöth, oc dughær en dagh.

(12) Mæn sculæ takæ colu (colu?) oc salui pætercili oc cinamomum oc malæ thæm mæt ædik. thæn salsæ ær goth til faræ kiöth, oc dughær attæ daghæ. Klogæ löög²⁰⁾ görth vm marghæn dughær ækki vm aftæn.

(13) Mæn sculæ takæ sooth i mialk²¹⁾ oc lathæ thær i smulæth i²²⁾ hwæt bröth oc slaghæn æggæ, oc stampæth

¹⁵⁾ Dg gyde herpaa Svine-Suppe (Svinekiøbsuppe).

¹⁶⁾ Er god for velfarende (reisende) folk.

¹⁷⁾ Hos S. Harpestreng hedder det: at denne Sulte (Salsæ) er god til flegst Hal og Regenaugen (Næghær øghen).

¹⁸⁾ Ordet er fuldkommen tydeligt; men mig ubekendt. „Mæt ny winbær oc salt.“ S. S. (14).

¹⁹⁾ S. har: til gaas oc grönt flæsk (hvilket her formodentlig er glemt) oc nötæ köi (Drekjød).

²⁰⁾ Klogæ löök, ovenfor klouæ lök, klof löök: Klovlæg.

²¹⁾ Rettere: sööt mialk (s. Nr. 15), „man skal takæ sötmialk oc wæl writhet hwetebröth.“ S. S. (15).

²²⁾ Dette i bør bortfalde. Smulset Hvedebrød. Hos S. S. „wæl writhet hwetebröth.“

²³⁾ S. S. tilføjer: „Thæt hetær hwitmoos.“

safran oc lathæ thæt siuthæ e til thæt thiukkæs, oc sættæ thæt sithæn vp, oc lathæ thær smör i oc latae thær vp a puluær af cinamomum sithæn thæt cumær a disk. tha mughæ mæn thæt ætæ ²³).

(14) Mæn sculæ takæ rind ²⁴) af hvith bröth oc skæræ thæt storth æssæ tærning oc latae thær i æggi duddær ²⁵) oc sööt mialk oc siuthæ thæt oc ætæ ²⁶).

(15) Mæn sculæ takæ sööt mialk oc latae thær i slaghæn æg, oc latae thær til flæsk scoræth æm storth æssæ tærning, oh latae thær i stampæth bark safran oc latae alt samæn wællæ oc sættæ thæt sithæn vp, oc latae thæt cölæs oc hylæ thæt wæl mæthæn thæt cölæs, oc latae sithæn sighæ af alt thæt watnæ thær i ær oc thuingæ thæt i et klæthæ at alt löpær af thæt thær watn ær, oc skæræ thæt thær æfter ær i skiuæ, oc læggæ thunnæ spanæ ²⁷) vp a en rist oc stekæ thæt thær a. thæt hetær *spæckæt mialk*. Thænæ samæ mialk sculæ mæn hylæ i deegh thær görth ær af mial oc af safran, oc af slaghæn æg, oc latae thæt bakæ i smolt ²⁸) ællær i smör. thet hethær *blomæth mialk*.

(16) Mæn sculæ takæ höns oc scaldæ thæm, oc lithæ thæm syndær ²⁹) oc skæræ alt kiöðth fra been, oc riuæ thæt smath, oc siuthæ the been, oc takæ thæm sithæn af

²¹) „Skorpæn af huetebröth.“ S. (16).

²²) Eggiblomæ. S. S. (Duddær er det tydske Døtter.)

²³) S. S. tilføier: Thæt hetær *Kaliis*. — Artiklerne fra 1—14 svarer for største Deel til Indholdet af Nr. 1—16 hos S. Harpestreng, hvor man derimod savner de to Retter af Mælk og Æg, som Nr. 15 indeholder.

²⁷) Og lægge tynde Spaaner (Skiver) paa en Rist.

²⁸) smolt, Svinesedt. (Tydsk: Schmalz. Nedersaxisk: Smolt.)

²⁹) lithæ, flære dem sender. (Isl.: lida i sundr.) s. ogsaa nedenfor Nr. 17. 19. 21—25. (lithæ syndar: S. S. Nr. 18, hvor jeg i min Udg. S. 158 har troet, at det, saaledes som i Nr. 20 skulde læses splittæ.)

soth, oc windæ kiöüth thær vm, oc strö thær puluær a af cinamomum, oc læggæ thæt sithæn i deegh thær görth ær af hwetæ mial oc slaghæn æg, oc bakæ thæt sithæn i smör æth smolt. Thæt hethær *blomæth höns* ³⁰).

(17) Mæn sculæ siuthæ vngæ höns mæth spæk oc lathæ thæm sithæn kölæ, oc lithæ thæm sithæn syndær, oc lataæ thæm wællæ i en pannæ mæth smolt oc pipær oc wiin oc salt, thæt gör man wæl ætænd ³¹).

(18) Mæn sculæ takæ fullcumæn höns oc skæræ thæn (sic) i twining ³²) oc lataæ thæm siutæ i en grytæ vtæn watnæ a glöthæ, oc lathæ sithæn til thæt söth (sic) thær thæræ wrth af, pætercili mintæ pipær oc smolt, oc ædik oc salt ^{32b}.)

(19) Mæn sculæ takæ en gamæl hönæ all heel oc siuthæ, oc lithæ thæt sithæn syndær, oc takæ sithæn ef raat höns oc riuæ kiöüth i sma stikkæ oc lataæ thær flæsk til smath skoræt æssæ ærtæ, oc puluær af cumin, oc göræ thær sma loot af ³³), oc lataæ thæt i thæt sothæn hönsæ soth, oc lataæ thær til cumin oc wiin oc safran oc smolt matælik oc salt, oc thiukkæ thæt mæth æggi dydær ³⁴) og siuthæ thæt.

(20) Mæn sculæ steck(æ) eth höns oc skæræ thæt i stykki oc lathæ thær til ant ³⁵) soth oc smolt oc til klof löög oc wiin oc salt oc æggi dydær, oc wællæ thæt höns thær i.

³⁰) Denne Ret forekommer ikke hos H. H.

³¹) Svarer kun tildeels til Nr. 18 hos H. H.

³²) 3 to lige Dele. (?)

^{32b}) Nr. 19 svarer omtrent til Nr. 20 hos H. H.; men nærværende For-
skrift er udførligere og har nogle Tillæg.

³³) Og gjøre deraf smaa Lodder o: Stykker eller Boller.

³⁴) „Blomæ af æg.“ H. (20). s. ovenfor Nr. 14.

³⁵) Kunde være feilskrevet for *het* soth (hed Suppe), som læses hos H. H. Nr. 21, der tildeels stemmer overens med denne For-
skrift. Men nedenfor Nr. 34 forekommer: *sum ant bröth*, som andet Brød.

(21) Mæn sculæ lithæ et stækt höns syndær oc latae thær til røöt löök smath scoræth bakæth i smolt. oc latae thær (til) wiin oc pipær oc æggi dydær oc wællæ thæt höns thær i.

(22) Mæn sculæ siuthæ höns alt helt mæt salui blathæ; oc flæsk scoræth æssæ ærtæ oc ædik oc salt³⁶⁾.

(23) Mæn sculæ skæræ eth höns alt i stykki, oc siuthæ thæt oc takæ malæn pipær oc cinamomum oc kardæmomum, alt æm mykæt, och skæræ thæt hwitæ af æg sothæt hart stort æssæ hönæ, oc latae æggi dydær alt helt thæ(r) til, oc takæ sithæn safran oc ædik oc malæ thæt thiukt mæt raa æggi dydær oc mæt salt, oc latae thæt wællæ samæn.

(24) Mæn sculæ skæræ et raat hööns ændæ lang syndær³⁷⁾, oc takæ hwetæ deeg, oc göræ thæræ af en flathæ, oc scæræ smath flæsk i oc læggæ salui blath allæ helæ, oc malæn pipær oc salt oc windæ thæt hööns i thæn deegh swa at thæt ær alt helt vtæn, oc latae thæt bakæ æm mykæt sum ant bröth.

(25) Mæn sculæ göræ af deegh æssæ et kar, oc lithæ et hööns alt i stykki, oc læggæ thær i, oc latae thær til flæsk scoræth æssæ ærtæ³⁸⁾ oc pipær oc cumin oc æggi dydær³⁹⁾ slaghæn, oc safran oc salt, oc hylæ thæt owæn mæth deggh, oc latae thæt bakæ æmmykæt æssæ bröth.

(26) Mæn sculæ takæ höns kiöth af bryst thær thæt ær söthæt⁴⁰⁾, oc riuæ thæt smath oc latae thær til almandærs miak⁴¹⁾ i en grytæ, oc en fiarthing swo mykæt zukær,

³⁶⁾ Svarer til Nr. 22, ligesom den næstfølgende Forstrift til Nr. 23 hos S. S.

³⁷⁾ Skære dem synder paa langde. (Jvfr. D. Niimfr. Glosfar. S. 309.

³⁸⁾ Skaaret som Wter, i Storrelse af Wter.

³⁹⁾ *Æggi blomæ.* S. (25).

⁴⁰⁾ Naar det er sødet eller kogt.

⁴¹⁾ Mandelmælk.

æssæ kiöth ær, og æm mykæt smolt æssæ sukær ær, oc salt, oc latæ thæt siuthæ samæn vp a glöthæ oc röræ thæt fast.

(27) Eth sothæt höns sculæ mæn stöthæ, oc latæ thær söth⁴²⁾ vp a, oc writhæ thæt gömæn et klæthæ oc latæ thær til krummæ af hvetæ bröth oc latæ thæt wællæ. thæt ær got with siuk man.

(28) Mæn sculæ riuæ eth sothæt höns smath oc lathæ thær til swinæ kiöth smat . . . kæ⁴³⁾, oc hwetæ bröth krummæ wæl smath writhæt, oc wiin, oc latæ siuthæ i en pannæ oc göre thæt thiuk mæth slaghæn æggi dydær, oc strö thær a puluær af cinamomum, thær thæt ær vp ræth.⁴⁴⁾ thæt hetær *mortræas*. (sic.)

(29) Mæn sculæ takæ höns kiöth sua sum sauth ær, oc swinæ kiöth oc latæ til harthæ æg hackæth, oc ra æg slaghæn wæl, swo mykæt æssæ kiöth ær, oc latæ thær til cinamomum oc pipær oc safran stampæth oc salt oc wællæ thæt samæn.

---

⁴²⁾ Dg lade (komme) Sod (Suppe) derpaa. *Söth* — ellerø, som ovenfor Nr. 8, *South*. (jvfr. S. Hærpestr. Gloss. S. 193).

⁴³⁾ 3 Randen af Bladet ere her nogle Ord halvt udslidte. Uden Tvivl staaer her *hackæ*.

⁴⁴⁾ Naar det er anrettet.
